

מראי מקומות, שיעור מאת הג"ר מאיר קפלן שליט"א

פסחים ב. - בענין חיוב בדיקת חמץ

1. פסחים ב., וז"ל, "אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה."

ורש"י שם, וז"ל, "בודקין. שלא יעבור עליו בבל יראה ובבל ימצא."

2. תוס' שם, וז"ל, "אור לארבעה עשר בודקין את החמץ. פ"ה שלא לעבור עליו בבל יראה ובל ימצא וקשה לר"י כיון דצריך ביטול כדאמר בגמ' (דף ו:) הבודק צריך שיבטל ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי אמאי הצריכו חכמים בדיקה כלל ונראה לר"י דאע"ג דסגי בביטול בעלמא החמירו חכמים לבדוק חמץ ולבערו שלא יבא לאכלו וכן משמע לקמן (דף י:) דבעי רבא ככר בשמי קורה וכו' או דלמא זימנין דנפל ואתי למיכליה והטעם שהחמירו כאן טפי מבשאר איסורי הנאה שלא הצריכו לבערם משום דחמץ מותר כל השנה ולא נאסר רק בפסח ולא בדילי מיניה כדאמר לקמן (דף יא.) ולא דמי לבשר בחלב וערלה וכלאי הכרם שאיסורם נוהג איסור עולם ונזיר נמי איסוריה שרי לאחרני אי נמי שאני חמץ שהחמירה בו תורה לעבור בבל יראה ובל ימצא החמירו חכמים לבדוק ולבערו אפילו היכא דביטלו משום דילמא אתי למיכליה."

3. ר"ן פסחים דף א. בדפי הרי"ף ד"ה אלא כך הוא (מופיע באתר.)

4. רבינו עובדיה מברטנורא פסחים פרק א' משנה א', וז"ל, "בודקין את החמץ. אית דמפרשי טעמא דבדיקה כדי שלא יעבור על בל יראה ובל ימצא אם יהיה חמץ בביתו בפסח. ואע"ג דבבטול בעלמא סגי, חיישינן שמא ימצא גלוסקא יפיפיה וימלך על ביטולו ויחשוב עליה לאכלה ויעבור עליו על בל יראה ובל ימצא, הלכך בודקים את החמץ כדי לבערו מן העולם."

5. תוס' יום טוב פסחים פרק א' משנה א', וז"ל, "בודקין את החמץ - כתב הר"ב כו' שמא ימצא וכו' וימלך על בטולו ויחשב כו'. כלומר דכמו שבביטול בעלמא, דהיינו בלב שיחשוב בלבו כאילו הוא עפר, סגי בכך אע"פ שלא הוציא בשפתיו כלום ה"נ במחשבה בעלמא חוזר מביטולו וזוכה בה דמחשבה מבטלת מחשבה."

6. פסחים ד: , וז"ל, "כיון דבדיקת חמץ מדרבנן הוא דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה הימנוהו רבנן בדרבנן."

ורש"י שם, וז"ל, "בביטול בעלמא. דכתיב תשביתו ולא כתיב תבערו והשבתה דלב היא השבתה."

7. תוס' שם, וז"ל, "מדאורייתא בביטול בעלמא סגי. פי' בקונטרס מדכתיב תשביתו ולא כתיב תבערו אלמא השבתה בלב היא וקשה לר"י דהאי השבתה הבערה היא ולא ביטול דתניא בשמעתין רע"א אין צריך הרי הוא אומר תשביתו ומצינו להבערה שהיא אב מלאכה ועוד דתשביתו אמרינן לקמן מאך חלק שהוא משש שעות ולמעלה ואחר איסורא לא מהני ביטול ואומר ר"י דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי מטעם דמאחר שביטלו הוי הפקר ויצא מרשותו ומותר מדקאמרינן אבל אתה רואה של

אחרים ושל גבוה והא דאמרינן בנדריס (דף מה.) הפקר בפני שלשה מדאורייתא אין צריך.

8. תוס' דף י: , וז"ל, "ואם לא בדק בתוך המועד. פי' הקונטרס בשעה ששית וקשה דלרבי יהודה קרי ליה שעת הביעור ולמה שינה לשונו אלא בתוך המועד היינו מתחלת שבע עד סוף הפסח ולאחר המועד יבדוק כדי שלא יתערב לו חמץ של איסור בשל היתר ויאכלנו ורש"י לא רצה לפרש כן מפני שפירש במשנה דבודקים שלא יעבור בבל יראה."

9. רמב"ם פרק ב' מהלכות חמץ ומצה, וז"ל, "הלכה א' מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קודם זמן איסור אכילתו שנאמר ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ומפי השמועה למדו שראשון זה הוא יום ארבעה עשר וראיה לדבר זה מה שכתוב בתורה לא תשחט על חמץ דם זבחי כלומר לא תשחט הפסח ועדיין החמץ קיים ושחיתת הפסח הוא יום ארבעה עשר אחר חצות. הלכה ב', ומה היא השבתה זו האמורה בתורה היא שיבטלו בלבו ויחשוב אותו כעפר וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל. הלכה ג' , ומדברי סופרים לחפש אחר החמץ במחבואות ובחורים ולבדוק ולהוציאו מכל גבולו וכן מדברי סופרים שבודקין ומשביתין החמץ בלילה מתחלת ליל ארבעה עשר לאור הנר מפני שבלילה כל העם מצויין בבתיהן ואור הנר יפה לבדיקה ואין קובעין מדרש בסוף יום שלשה עשר וכן החכם לא יתחיל לקרות בעת זו שמא ימשך וימנע מבדיקת חמץ בתחלת זמנה."

10. כסף משנה שם הלכה ב', וז"ל,

"ומה היא השבתה זו האמורה בתורה היא שיסיר החמץ הידוע לו מרשותו ושאינו ידוע יבטלו בלבו וישים אותו כעפר וכו'. זו הנוסחא שבספרי רבינו שבידינו. ומשמע מפשט לשון רבינו דמדאורייתא תרתי בעינן ביעור וביטול ומפקינן לביטול מדאמרינן בספרי לא יראה לך בטל בלבך אי נמי מדכתיב תשביתו ולא כתיב תבערו או תשרפו כענין שפירש בעבודת כוכבים השחת שרוף וכלה וביעור נמי כיון שהחמירה בו תורה בחמץ בפסח לבטלו בלבו משא"כ בשאר איסורין שבתורה אית לן למימר דחמץ בפסח צריך ביעור כעין עבודת כוכבים אלא מדאפקיה בלשון תשביתו גלי לן דהיכא דלא אפשר ליסגי ביטול ומסרו הכתוב לחכמים שיפרשו היכא סגי ביטול והיכא בעי ביעור והם פירשו דלחמץ ידוע בעינן ביעור ונחלקו התנאים כיצד מבערן כדאיתא פ' כל שעה (דף כ"א) ולחמץ שאינו ידוע סגי בביטול ומוצא גלוסקא דדעתיה עילוה ותלמיד היושב לפני רבו ונזכר שיש לו עיסה מגולגלת בתוך ביתו וההולך לשחוט פסחו ולמול בנו ואינו יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו דכל הני סגי להו בביטול אע"פ שהוא חמץ ידוע היינו טעמא שכיון שהדבר מסור לחכמים הם דנו כל הני כיון דטרידי כלא אפשר וסגי להו בביטול אבל אינו חייב לבדוק אפילו במקום שמכניסים בו חמץ אלא שחכמים חייבו לבדוק אחריו בכל מקום שדרך להכניסו ואע"ג דביטול הוי לחמץ שאינו ידוע ומדברי סופרים לחפש אחריו במחבואות וכו' ואם כן לא היה צריך ביטול אפ"ה מדברי סופרים ג"כ

שאע"פ שבודקין מבטלים. ואפשר לפרש עוד דמאי דקאמר וכן מד"ס לא קאי אלא לענין שהבדיקה והביטול יהיו בתחלת ליל י"ד אבל מציאיות הבדיקה וההשבחה מדאורייתא הוא.

ולפי זה היינו טעמא דבמתניתין לא תנן אלא בדיקה וביעור. בדיקה דתנן (דף ב') אור ליי"ד בודקין את החמץ. ביעור בפ' כל שעה (דף כ"א) אין ביעור חמץ אלא שריפה פלוגתא דר' יהודה ורבנן דס"ל לתנא דמתני' דכיון דביטול אינו אלא משום חמץ שאינו ידוע וכבר בדק כל מקום שמכניסין בו חמץ וביעורו אין צריך ביטול אלא שרב יהודה חידש ואמר הבודק צריך שיבטל שמא ימצא חמץ שהיה דעתו עליו וכמ"ש רבינו פ"ג. ואפשר שתקנת אמוראים היא שחששו לזה והיינו שלא הזכירו במתני' ביטול אי נמי אפשר דלא איצטריך במתני' לאדכורי ביטול דהוי דאורייתא ומה שהזכירה ביעור לאשמועינן פלוגתא דר' יהודה ורבנן ור"י לפרושי מתני' אתא.

ולהר"ן שיטה אחרת בזה בפ"ה ההלכות וא"א לפרש אותה שיטה לדעת רבינו והתימה מה"ה שסתם דבריו ולא פירש מה דעתו בכוננת רבינו.

אבל א"א ליישב נוסחא זו דאמרינן בגמ' (דף ו') : אהא דאמר ר' יהודה הבודק צריך שיבטל גזירה שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עילוה ופריך וכי משכח לה לבטלה ואם איתא דמדאורייתא בעי ביעור לחמץ ידוע הכי הל"ל וכי משכח לה ליבערה ומדקאמר בטלה אלמא

דמדאורייתא בביטל בעלמא סגי. וה"ק ליבטלה מיד דמשכח לה ותו לא עבר עלה בבל יראה ובתר הכי ליבערה משום מצוה דרבנן וכן בכל דוכתא אמרינן דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי לה אלא ודאי אין שרש לנוסחא זו וטעות סופר היא.

ואח"כ מצאתי שכתב רבינו בסוף הלכות ברכות שמשעה שגמר בלבו לבטל נעשית מצות הביעור קודם שיבדוק כמו שיתבאר במקומו, הרי מפורש דבביטול בלא בדיקה סגי וכן

מצאתי בספר רבינו מדוייק שכתוב בו כאן כך ומה היא השבתה זו האמור בתורה שיבטל החמץ בלבו ויחשוב אותו כעפר וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל ומשמע מהגהות שזו היתה נוסחתם בספרי רבינו וכן בסמ"ג הביא כלשון הזה שמצאתי. גם בספר בית מועד כתב לשון רבינו בנוסחא הזאת שמצאתי גם בפירוש ה'ר' מנוח כתובה נוסחא זו."

11. אור זרוע הלכות פסחים סימן רנ"ו, וז"ל,

"פירש ה"ר שמואל מפלייש זצ"ל. לבדוק חמץ אור לארבעה עשר וכו' וגם יש בו חששא שלא יבוא לידי איסור תורה כמו בל יראה ובל ימצא כאשר פי' רבי' שלמה ואע"פ שהקשו עליו מדמסיק תלמודא והא מדאורייתא בביטול בעלמא סגי ופירשו הטעם משום דילמא אתי למיכליה ולישנא דתלמודא משמע כן גבי (התרת בכור) [ככר בבור] דקאמר תלמודא זימנין דנחית ואתא למיכליה מ"מ הקדוש הר"ר יעקב דקדק לי ישב פי' התייר הגדול שלפי שיש בחמץ חומרא לעבור עליו בבל יראה ובל ימצא כל שעה שרואהו משא"כ בנותר שהוא בכרת ואין צריך בדיקה ואע"פ שאינו נבדל ממנו כל הלילה מאכילתו אלא ודאי מתוך שהחמירה תורה עליו שאף בימי

הפסח עובר עליו כל שעה משא"כ בנותר שאינו עובר עליו אלא בבל תותירו ומשהותיר שוב אינו עובר עליו לכך החמירו עליו יותר משאר חייבי כריתות. וגם מורי רבי' מנחם החסיד היה מיישבו בע"א דחיישינן שמא ישכח הביטול ומתוך כך תיקנו הבדיקה. והתייר הגדול פי' כך הבודק צריך שיבטל ובהיא (דכבר בכלל) [דככר בבור] לא מצי קאמר משום בל יראה שאינו מצוי לידו אבל משום דילמא אתי למיכליה לא חיישינן אלא היכא דחזי ליה אבל להצריך בדיקה לא הצריכו בחמץ שאינו רואה משום האי טעמא ועוד יש לחוש שמא ימצא גלוסק' יפה אחר שש שעות ויבטל בטולו ויזכה בה ויעבור עליה בבל יראה אפי' לא יאכלנה."

12. רמב"ן ריש פסחים, וז"ל, "נמצאת אומר שלשה מיני ביעור הן, שאמרה תורה

שלא יראה חמץ שלנו ברשותנו, לפיכך ביערו מן העולם כגון בשריפה או שאבדו לגמרי זהו מעולה שבהן, ביטלו בדבור בלבד נמי יצא שאף זה יצא מתורת חמץ כיון שהוא רוצה לנהוג בו איסור שבו ואינו רוצה בקיומו והוא רואה אותו כעפר שאינו ראוי לאכילה, הפקירו נמי יצא כפי שיטת הירושלמי דלא קרינא ביה לך. וכל אלו לדברי תורה אבל מדברי סופרים הצריכו לבער לגמרי דילמא אתו למיכל מיניה, ולא עוד אלא שהחמירו בספקו לבדוק ולאבד או למכור וליתן לא"י קודם זמנו, וכדברי ב"ש (כ"א א') אף במכירת הא"י החמירו מדבריהם אא"כ ידוע שיכלה קודם הפסח דחשו להערמה, שאלו מן הדין אין בין חמץ שהיה לישראל ומכרו לא"י קודם זמנו [ו]בין חמצו של א"י מתחלת ברייתו שום הפרש וחילוק.

ועוד שם, וז"ל,

"נראין הדברים שהביטול בלב הוא ואינו צריך להוציאו בשפתיו, זהו ששנו חכמים ז"ל בכל מקום מבטלו בלבו, וכן פרש"י ז"ל, וכן לענין ע"ז שהזכירו חכמים ביטול כל שנתייאש מע"ז שלו בלבו הוי ביטול ומותרת כדמפורש בדוכתיה, (ע"ז נ"ג א'), וכל זה מן הטעם שפירשתי שאין אדם עובר אלא על חמץ שלו שהוא רוצה בקיומו ודעתו עליו, הא נתייאש ממנו ונתן דעתו שאינו רוצה מחמת איסורו ולא יהנה בו לעולם אינו עובר, משל [ל]ממון אבדה כיון שנתייאש ממנו בלבו יצא מרשותו וכל הזוכה בו קנאו, אף חמץ בזמנו ממון אבוד הוא מבעלי ויצא מרשותו בייאוש, והיינו שמא ימצא גלוסקא יפיפה דדעתיה

עילוח כלומר שהיה דעתו עליה מתחלה ולא הוציאה מדעתו, למעוטי פירורין שאין אדם מחשב אותם לפיכך אינו עובר עליהן וכל שכן חמץ שביטלו. ורש"י פירש דדעתיה עילוח חשובה היא בעיניו וחס עליה ומשהא אותה אפי' רגע ונמצא עובר עליה בבל ימצא, סובר הרב ז"ל שאף כשלא ביטל אינו עובר אלא כשנתן דעתו עליה ורוצה בקיומה לאחר זמן הביעור, והפריז על המדות, אלא כל שלא נתן דעתו על החמץ לבטלו עובר הוא דדעתיה עילוח מעיקרא קאמר, לאפוקי פירורין דמאיליהן בטילי, ועוד שאם נתן דעתו עליה לאחר זמן האיסור וחס עליה ומשהא אותה אפי' רגע אע"פ שביטל עובר, בין שתהא גלוסקא זו הפקר או יאוש, ומ"מ כיון שרוצה בה נעשית שלו דחצירו של

ביטולו מתחלה אלא בדעתו שלא רצה בקיומו
וכל שחזר ונתן דעתו עליו עובר הוא.
ויש לפרש מבטלו בלבו שאפ"י ביטל בפיו ולבו
עליו עובר עד שיהיו פיו ולבו שוין, ואינו
מחזור אלא כעין ביטול דע"ז הוא, ובלבו בלבד
הוא.

אדם קונה לו דבר תורה, וא"ת אין זכייה
באיסורי הנאה, והא לענין ע"ז אמרינן (ע"ז
מ"ב א') גזירה דילמא מגבה והדר מבטלה
והויא לה ע"ז ביד ישראל, וכל ע"ז ביד ישראל
אין לה בטלה עולמית, וכל שכן חמץ שאין

13. קהילות יעקב פסחים סימן א' אות א' (מופיע באתר).

14. פרי מגדים סימן תל"א אות ב', וז"ל, "ויצא לנו הדין מי שאסר נכסיו עליו
בהנאה ואחר כך הפקירם בלב ובא אחר וזכה בהם אין אחר יכול להוציא ממנו
דכה"ג דלאו ממון גמור הוא הוה כחמץ ובלב הפקר מהני כאמור."